

คู่มือการใช้งานลิขสิทธิ์ที่เป็นธรรมเบื้องต้น

โดยที่พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ได้ให้ความคุ้มครองแก่งานลิขสิทธิ์โดยกำหนดให้เจ้าของลิขสิทธิ์มีสิทธิแต่เพียงผู้เดียวในการแสวงหาประโยชน์จากงานสร้างสรรค์ทางสติปัญญาของตน เพื่อเป็นการตอบแทนความคิดสร้างสรรค์

1. วัตถุประสงค์การจัดทำคู่มือ

โดยที่พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ได้ให้ความคุ้มครองแก่งานลิขสิทธิ์โดยกำหนดให้เจ้าของลิขสิทธิ์มีสิทธิแต่เพียงผู้เดียวในการแสวงหาประโยชน์จากงานสร้างสรรค์ทางสติปัญญาของตน เพื่อเป็นการตอบแทนความคิดสร้างสรรค์ของเจ้าของลิขสิทธิ์ และก่อให้เกิดแรงจูงใจในการสร้างสรรค์งานใหม่ ๆ ต่อไป ขณะเดียวกันกฎหมายก็ต้องการให้สังคมได้ใช้ประโยชน์จากงานอันมีลิขสิทธิ์นั้น ๆ ด้วย เพื่อให้มีการเผยแพร่ความรู้อย่างกว้างขวาง ดังนั้นกฎหมายจึงกำหนดให้มีข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์ไว้ เพื่อเป็นการสร้างสมดุลระหว่างประโยชน์ของเจ้าของลิขสิทธิ์และผู้ใช้งานลิขสิทธิ์ โดยให้บุคคลอื่นสามารถที่จะใช้งานลิขสิทธิ์ได้ตามความเหมาะสมโดยไม่เป็นการละเมิดลิขสิทธิ์

เพื่อให้เกิดความชัดเจนและความสะดวกแก่ผู้ใช้งานลิขสิทธิ์ กรมทรัพย์สินทางปัญญาจึงได้จัดทำคู่มือการใช้งานลิขสิทธิ์ที่เป็นธรรม โดยแยกเป็นประเภทของการใช้งานในลักษณะต่าง ๆ เพื่อเพิ่มความชัดเจนและความสะดวกให้กับผู้ใช้ได้พิจารณาเป็นแนวทางในการใช้งานลิขสิทธิ์อย่างเป็นธรรม

แนวทางการใช้งานลิขสิทธิ์ที่เป็นธรรมตามที่กำหนดไว้ในคู่มือฉบับนี้ เป็นเพียงพื้นฐานในการพิจารณางานลิขสิทธิ์มาใช้ ซึ่งขอบเขตของการใช้งานลิขสิทธิ์ที่เป็นธรรมจะแตกต่างกันไปตามประเภทของงานลิขสิทธิ์และลักษณะของการใช้งาน ผู้ใช้จึงควรระลึกอยู่เสมอว่า แนวทางที่ปรากฏในคู่มือฉบับนี้เป็นเพียงหลักเกณฑ์การใช้งานลิขสิทธิ์เบื้องต้นเท่านั้น ดังนั้นในการใช้งานลิขสิทธิ์แต่ละงานผู้ใช้จะต้องเลือกใช้งานเท่าที่จำเป็น และคำนึงถึงหลักเกณฑ์การพิจารณาในการใช้งานลิขสิทธิ์อย่างเคร่งครัด

2. สิทธิของเจ้าของลิขสิทธิ์

ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 มาตรา 6 และมาตรา 15 กำหนดให้เจ้าของลิขสิทธิ์ในงานสร้างสรรค์ประเภทต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ งานวรรณกรรม นาฏกรรม ศิลปกรรม ดนตรีกรรม โสตทัศนวัสดุ ภาพยนตร์ สิ่งบันทึกเสียง งานแพร่เสียงแพร่ภาพ หรืองานอื่นใดในแผนกวรรณคดี วิทยาศาสตร์ หรือศิลปะ มีสิทธิแต่เพียงผู้เดียวในการทำซ้ำ ดัดแปลง หรือเผยแพร่ต่อสาธารณชน รวมทั้งการอนุญาตให้บุคคลอื่นใช้งานลิขสิทธิ์โดยกระทำการดังกล่าว และหากเป็น

งานประเภทอุตสาหกรรม สิ่งบันเทิงเสียง ภาพยนตร์ หรือโปรแกรมคอมพิวเตอร์ เจ้าของลิขสิทธิ์ ก็จะมีสิทธิแต่เพียงผู้เดียวในการให้บุคคลอื่นเข้าต้นฉบับหรือสำเนา งานเหล่านั้นด้วย ดังนั้น หากบุคคลอื่นต้องการจะใช้สิทธิดังกล่าวจะต้องขออนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์ก่อนเสมอ

3. สิ่งที่ไม่มีลิขสิทธิ์

แม้ว่ากฎหมายลิขสิทธิ์จะให้ความคุ้มครองงานสร้างสรรค์ประเภทต่าง ๆ ตามมาตรา 6 แต่ก็มีบางสิ่งที่ยกกฎหมายลิขสิทธิ์ไม่ให้ความคุ้มครอง ได้แก่ ขั้นตอน ความคิด วิธีการ กรรมวิธี แนวความคิด หลักการ การค้นพบ หรือทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์หรือคณิตศาสตร์ นอกจากนี้ ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 มาตรา 7 ยังกำหนดให้งานดังต่อไปนี้ไม่ถือเป็นงานลิขสิทธิ์ คือ

- 1) ข่าวประจำวัน และข้อเท็จจริงต่างๆ ที่มีลักษณะเป็นเพียงข่าวสาร อันมิใช่ในงานในแผนกวรรณคดี แผนกวิทยาศาสตร์ หรือแผนกศิลปะ
- 2) รัฐธรรมนูญและกฎหมาย
- 3) ระเบียบ ข้อบังคับ ประกาศ คำสั่ง คำชี้แจง และหนังสือโต้ตอบของหน่วยงานของรัฐ
- 4) คำพิพากษา คำสั่ง คำวินิจฉัย และรายงานของทางราชการ
- 5) คำแปลและการรวบรวมสิ่งต่างๆ ตาม (1) ถึง (4) ที่กระทรวง ทบวง กรม หรือ งานอื่นใดของรัฐหรือของท้องถิ่นจัดทำขึ้น

ดังนั้น สาธารณชนสามารถใช้งานดังกล่าวเหล่านี้ได้อย่างเสรีโดยไม่ต้องขออนุญาต ผู้ใด แม้สิ่งดังกล่าวเหล่านั้นจะปรากฏอยู่ในงานลิขสิทธิ์ของผู้อื่น หากผู้ใช้งานไม่ได้ลอกเลียน ถ้อยคำใดในการนำเสนอผลงานของบุคคลอื่น เช่น สำนักข่าวไทยไม่มีลิขสิทธิ์ในข้อเท็จจริงหรือข่าวพม่าจับคนไทยเป็นตัวประกัน เป็นต้น เนื่องจากไม่อยู่ภายใต้การคุ้มครองลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย

นอกจากนี้ ชื่อผลงาน ชื่อต่าง ๆ (เช่น ชื่อคน ชื่อหนังสือ ชื่อเรื่อง เป็นต้น) ถ้อยคำสั้น ๆ คำขวัญ รายชื่อส่วนประกอบหรือส่วนผสมต่าง ๆ เช่น อาหาร เครื่องดื่ม ไม่ได้รับความคุ้มครองภายใต้กฎหมายลิขสิทธิ์ เนื่องจากไม่มีการสร้างสรรค์ที่เพียงพอ แต่พึงระวังว่าสิ่งเหล่านี้อาจได้รับความคุ้มครองภายใต้กฎหมายอื่น เช่น กฎหมายเครื่องหมายการค้า กฎหมายว่าด้วยการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรม เป็นต้น

4. องค์ประกอบข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์

พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ได้บัญญัติเรื่องข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์ไว้ใน มาตรา 32 โดยกำหนดให้การใช้งานลิขสิทธิ์ในบางลักษณะสามารถทำได้โดยไม่ต้องขออนุญาต

จากเจ้าของลิขสิทธิ์ เพราะถือว่าเป็นการใช้ที่เป็นธรรม เช่น การใช้ในการเรียนการสอน การรายงานข่าวหรือการปฏิบัติงานโดยบรรณารักษ์ห้องสมุด เป็นต้น

แต่การใช้งานดังกล่าวต้องอยู่ภายใต้หลักการสำคัญ 2 ประการ ประกอบกันคือ

- 1) ต้องไม่ขัดต่อการแสวงหาประโยชน์จากงานอันมีลิขสิทธิ์ตามปกติของเจ้าของลิขสิทธิ์และ
- 2) ต้องไม่กระทบกระเทือนถึงสิทธิอันชอบด้วยกฎหมายของเจ้าของลิขสิทธิ์เกินสมควร

ตัวอย่าง

ในการรายงานข่าวภาพยนตร์เรื่องหนึ่ง ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการฆาตกรรมและการสืบหาตัวคนร้าย ได้มีการเปิดเผยว่าคนร้ายคือใครซึ่งถือว่าเป็นสาระสำคัญของภาพยนตร์เรื่องดังกล่าว การรายงานข่าวเช่นนี้แม้ไม่ขัดต่อการแสวงหาประโยชน์ตามปกติของเจ้าของลิขสิทธิ์ แต่ถือว่าเป็นการกระทบกระเทือนสิทธิของเจ้าของลิขสิทธิ์เกินสมควร เพราะอาจทำให้คนที่ทราบเรื่องแล้วไม่ต้องการไปชมภาพยนตร์เรื่องนั้นอีกเพราะทราบตอนสำคัญแล้ว การกระทำดังกล่าวจึงไม่เข้าหลักเกณฑ์ของการใช้ลิขสิทธิ์ที่เป็นธรรม

5. เกณฑ์การพิจารณาในการใช้งานลิขสิทธิ์

เนื่องจากกฎหมายลิขสิทธิ์กำหนดหลักเกณฑ์ทั่วไปเกี่ยวกับการกระทำที่เป็นข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์ไว้ โดยการกระทำดังกล่าวจะต้องไม่ขัดต่อการแสวงหาประโยชน์จากงานอันมีลิขสิทธิ์ตามปกติของเจ้าของลิขสิทธิ์ และไม่กระทบกระเทือนถึงสิทธิอันชอบด้วยกฎหมายของเจ้าของลิขสิทธิ์เกินสมควร ดังนั้น จึงอาจพิจารณาเกณฑ์ในการพิจารณาว่าการกระทำใด ๆ แก่งานอันมีลิขสิทธิ์จะเป็นการใช้ลิขสิทธิ์ที่เป็นธรรมหรือไม่ โดยอาจพิจารณาได้จากหลักเกณฑ์ 4 ประการ ดังนี้

5.1. วัตถุประสงค์และลักษณะของการใช้งานลิขสิทธิ์

(1) การใช้งานลิขสิทธิ์ของบุคคลอื่นจะต้องไม่มีลักษณะเป็นการกระทำเพื่อการค้าหรือหากำไร โดยปกติการใช้งานลิขสิทธิ์ของบุคคลอื่นเพื่อการค้าหรือหากำไร ผู้ใช้จะต้องจ่ายค่าลิขสิทธิ์ให้แก่เจ้าของลิขสิทธิ์ ตัวอย่างการใช้งานลิขสิทธิ์เพื่อการค้าหรือหากำไร เช่น การนำเพลงของบุคคลอื่นไปทำเทปเพลงเพื่อขายแก่บุคคลทั่วไป เป็นการกระทำเพื่อการค้า หรืออาจารย์ผู้สอนถ่ายสำเนาตำราเรียนบางตอน เพื่อขายนักศึกษาในชั้นเรียนในราคาเกินกว่าต้นทุนค่าถ่ายเอกสาร เป็นการกระทำเพื่อหากำไร เป็นต้น เช่นนี้ไม่ถือว่าเป็นการใช้งานลิขสิทธิ์ที่เป็นธรรม

(2) การใช้งานลิขสิทธิ์ของบุคคลอื่นจะต้องไม่มีเจตนาทุจริต เช่น การนำงานลิขสิทธิ์มาใช้โดยไม่อ้างอิงถึงที่มา หรือใช้ในลักษณะที่ทำให้คนเข้าใจว่าเป็นงานของผู้ใช้งานลิขสิทธิ์นั่นเอง เป็นต้น

(3) เป็นการใช้งานลิขสิทธิ์ของบุคคลอื่น เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคม โดยนำงานลิขสิทธิ์มาใช้โดยปรับเปลี่ยน (transform) ให้ต่างไปจากงานลิขสิทธิ์เดิมหรือมีการเพิ่มเติมสิ่งใหม่เข้าไปหรือไม่ ซึ่งหากการปรับเปลี่ยดังกล่าวทำให้เกิดประโยชน์แก่สังคม ก็เป็นการใช้ลิขสิทธิ์ที่เป็นธรรม เช่น การคัดลอกอ้างอิง (quote) ในงานวิจัยเพื่ออธิบายความคิดเห็นของผู้เขียน หรือการรายงานข่าวที่ย่อคำกล่าว (speech) ของนายกรัฐมนตรีหรือย่อบทความโดยการคัดลอกอ้างอิงมาเพียงสั้น ๆ เป็นต้น

5.2. ลักษณะของงานอันมีลิขสิทธิ์

(1) พิจารณาระดับของการสร้างสรรค์งาน เช่น ถ้าเป็นงานที่มีระดับของการสร้างสรรค์งานหรือใช้จินตนาการมาก เช่น นวนิยาย หรือเรื่องเล่าอัตชีวประวัติบุคคล หากผู้อื่นนำงานไปใช้โอกาสที่จะถือว่าเป็นการใช้งานลิขสิทธิ์ที่ไม่เป็นธรรมจะมากกว่างานลิขสิทธิ์ที่ประกอบด้วยข้อเท็จจริงจำนวนมาก เช่น รายงานการเกิดเหตุการณ์สงครามโครครั้งที่ 2 ของหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่ง เป็นต้น

(2) พิจารณาว่าเป็นงานที่มีการโฆษณาแล้วหรือไม่ หากงานที่นำมาใช้เป็นงานที่ยังไม่มีการโฆษณาจะอ้างว่าเป็นการใช้ที่เป็นธรรมไม่ได้ เนื่องจากงานดังกล่าวผู้เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์และเจ้าของลิขสิทธิ์เท่านั้นที่มีสิทธิเลือกที่จะโฆษณางานของคนเมื่อใดก็ได้ แต่หากการใช้งานลิขสิทธิ์เป็นการใช้งานที่มีการโฆษณาแล้ว อาจเป็นการใช้ที่เป็นธรรมได้

5.3. ปริมาณและเนื้อหาที่เป็นสาระสำคัญที่ถูกลำนำไปใช้เมื่อเทียบกับเนื้อหาทั้งหมด

หากการนำงานลิขสิทธิ์ของคนอื่นมาใช้ในปริมาณมาก ก็ถือว่าเป็นการใช้ที่ไม่เป็นธรรม หรือในกรณีที่นำงานลิขสิทธิ์ของคนอื่นมาใช้ แม้ปริมาณน้อยก็อาจเป็นการละเมิดได้ หากส่วนนั้นเป็นส่วนที่เป็นสาระสำคัญหรือหัวใจของงานชิ้นนั้น

5.4. ผลกระทบต่อตลาดหรือมูลค่าของงานอันมีลิขสิทธิ์

การใช้งานลิขสิทธิ์ของบุคคลอื่นจะต้องไม่มีผลใช้งานลิขสิทธิ์ของบุคคลอื่นดังกล่าวขายไม่ได้ แต่ถ้าไม่มีผลกระทบหรือกระทบเพียงเล็กน้อย ก็อาจถือว่าเป็นการใช้งานลิขสิทธิ์ที่เป็นธรรมได้ หรือในกรณีที่เป็นการนำวรรณกรรมที่ไม่ได้พิมพ์จำหน่ายมาเป็นเวลานานแล้ว การใช้งานดังกล่าวก็จะไม่กระทบตลาดของเจ้าของลิขสิทธิ์ เพราะไม่ทำให้เจ้าของลิขสิทธิ์ดังกล่าวขายงานของตนเองไม่ได้ เนื่องจากหนังสือไม่มีขายในท้องตลาดแล้ว ก็อาจถือว่าเป็นการใช้งานลิขสิทธิ์ที่เป็นธรรมได้